

Değinmeler / Günün Olayları / Kitaplar Sanat Olayları / Filmler / Dergiler

Birikim 21/46

BRECHT'İN TÜRKİYE'DEKİ SUNULUŞU ÜSTÜNE

1971-73 açık burjuva diktatörlüğünün ardından, Türkiye'de, ideolojik pratiğin bütün alanlarında bir yeniden-değerlendirme hareketi başladı. Bu hareket, 1) kaynaklara dönme ve 2) yeni kaynaklara yönelme olmak üzere, birbiriyle az ya da çok diyalektik ilişki içinde olan iki ana koldan gelişti. Estetik alanda, böyle bir sürecin eninde sonunda Brecht'e varması kaçınılmazdı. Toplumun diyalektikliğinin düşüncenin diyalektikliğini geride bırakmasından doğmuş bir bunalımın aşılmasının, diyalektik bu iki biçimi arasındaki ilişkiyi bilinen örneklerden nitel olarak farklı bir yaklaşımla mümkün olduğu gerçeği, az ya da çok bilinçli olarak kendini duyuruyordu. Gerçi Brecht Türkiye'de bilinmeyen biri değildi, ama Fischer ya da Lukacs türünden bir kaynak değildi, «tiyatro sanatında devrim yapmış» bir kişiydi yalnızca. Hareket, toplumsal gelişimin bu yeni uğraşında, bir yeni kaynak olarak, tiyatrocü-ötesi Brecht'e yöneliyordu. Bu, bir talepti.

Metaların kullanım değerinin kapitalisti zerre kadar ilgilendirmede, onun bütün ilgisinin mübadele değerine olduğu doğrudur. Yine de burjuva diktatörlüğü bazı «tehlikeli» metaların kullanımını sınırlar. Silâh zoruyla adam soymak yasaktır, onu bir üretim aracının aracılığıyla soymanız gerekir. Silâhla gelişmiş güzel adam öldürmek de yasaktır, bu işlemin de bazı yasal sınırları vardır. İş-gücü, kitle haberleşme araçları, kamera, kalem... de tehlikeli metalarlardır. Şimdi, burjuva diktatörlüğünün sınırlamalarından

sıyrılmada genellikle usta olan Brecht'in ideolojik pratiğinin teorik ürünlerinin, yukarıda sözü edilen talebin arzını oluşturan epey tehlikeli metalar olarak, kafaların içindeki ideolojik burjuva diktatörlüğü tarafından nasıl sınırlandırılmış, sınırlamanın daha karmaşık veçnelerinin ayrıntılı analizini daha ileri bir tarihe bırakarak, birkaç belirgin örnek çerçevesinde ele alabiliriz.

Günebakan Yayınları tarafından 1976'da yayımlanan ve Brecht'in gençlik döneminden ölümüne kadar üretmiş olduğu metinlerden yapılmış bir derlemeden oluşan *Sosyalist Gerçekçilik ve Toplum*'un önsözüne bakalım. Şöyle başlıyor önsöz:

«Bertolt Brecht, ülkemizde daha çok oyunları ve romanlarıyla tanınmaktadır. Şiirleri ise dergilerde kalmış, biraraya toplanmamıştır. Oysa Brecht sanatçılığının yanı sıra, çok önemli bir kuramcıdır. Düşünsel yazılarının bugüne dek kitap biçiminde Türk okuruna ulaştırılmasını doğal karşılamak gerekir. Brecht'in düşünsel yazıları, herşeyden önce çok güçlü bir çeviri çabasının yüklenilmesi demektir. Bu da, açık sözlülükle belirtelim, bireylerin değil, bir çeviri kurulumunun altından kalkabileceği bir iştir. Ne yazık ki bizde henüz böyle çalışmalar yapılmamaktadır. Öte yandan dönemini tarihî, güncel açılardan sıkıdüzenlilikle eleştiren, sosyalist gerçekçiliğin boyutlarını bütün hayatı boyunca kurcalayan bir ustanın Türk okurundan uzak kalması da geçiştirilecek gibi değil...» (...)

«Bu kitapta Brecht'in daha çok sanat üzerine görüşlerini belirlemek istedik. İleride sanatla politika arasındaki bağlantıyı irdeleyen ya da doğrudan doğruya politik diyebileceğimiz yazılarını da yayımlamak istiyoruz. Kuşkusuz bunları söylerken Brecht'in sanatı politikadan soyutladığını ileri sürmüyoruz. Ama (Sosyalist Gerçekçilik ve Toplum)daki yazılar, genellikle, sanat ürününü konu ediniyor.»

Brecht'in şiirlerinin yalnızca dergilerde kaldığı doğru değil, ama önemli değil bu. Önemli olan, Brecht'in, birkaç tanesi Günebakan Yayınları'nın derlemesinde bölüm başlarında yer alan «Bay Keuner'in Hikâyeleri» de içinde olmak üzere, hikâyelerinden yapılan ve yıllar önce *Canavar* adıyla Varlık yayınları arasında çıkmış olan bir derlemenin hiç sözünün edilmemesi. Oysa, özellikle «Bay K.» hikâyelerinin, diyalektik düşüncüyü belli objektiflere uygulanan bir «meslek» olarak anlayan tavrı eleştirel bir tarzda aşarak, onu yalnızca bilimsel ve politik düzeyde değil, aynı zamanda ahlâk ve tad düzeyinde de, yani kelimeye verdiğimiz en kapsayıcı özel anlamda «ideolojik» olarak ele alan, eve döndüğünde paspasta ya da yatağa girenken çoraplarla birlikte terliğin içine bırakıldığı noktada yakalayan, özel hayatın en derin mahremiyetine kadar kovuşturma eğiliminde olan bir anlayışın* ürünleri oldukları, ilk bakışta olmasa bile, ikinci ya da üçüncü bakışlarda kendini farkettilen bir olgudur. Söz konusu hikâyelerin atlanma-

*Karş: Me-ti.

sının bilinçli ya da bilinçsiz olmasının hiçbir önemi yok, asıl önemli olan, sonuçta, bir suskunluğun olumsuzlanması niteliğindeki bir çalışmanın, bölüm başlarını bu hikâyelerle süslerken, bir yandan da, içinde bir suskunluk taşıması.

Brecht'in teorik yazılarının bugüne kadar kitap biçiminde Türk okuruna ulaştırılmaması, «doğal» değil, toplumsaldır. Bugüne kadar, bunlardan çok daha güçlü metinler Türkçeye çevrilmiştir, hem de bu, çoğu zaman, çevirinin doğruluğu ve kalitesi önemsenmeden yapılmıştır: çeviri meta'nın yalnızca mübadele değeri hesaba katılmakla kalmamış, üstelik piyasaya bozuk mal sürülmüştür. Bu uygulamada Brecht'e niye ayrıcalık tanınmış? Olguyu çeviri gücüne indirgemek, yazının başında belirttiğim toplumsal boyuttan soyutlayarak geçiştirmek, ideolojik bakımdan hayati önem taşıyan bir toplumsal sorunsalı olduğu gibi hasıraltı etmek demektir.

İkinci paragrafın son cümlelerine, özellikle «Kuşkusuz bunları söylerken Brecht'in sanatı politikadan soyutladığını ileri sürmüyoruz», cümlesine gelince, insan gerçekten ne diyeceğini bilemiyor! En iyisi, Brecht'in, «Sanat dışında gerçekçi olmayan, sanatta da gerçekçi olmayan, sanatta da gerçekçi olmayan», sözünü hatırlayıp yazarın sokulmak istediği, bu, artık arkeolojik olmuş, kalıpların üzerinden uçarak geçmeden önce, önsözden, az sonra kullanmak üzere, bir alıntı daha yapmak:

«Biz Brecht-Lukacs tartışmasında tarafçı olmaktan çok, gözlemci kaldığımızı da belirtmeliyiz. Brecht'in Lukacs'ın gerçekçilik konusunda söyledikleri ayrı ayrı değerlendirildiğinde, belli bir senteze varmanın olanağı da doğacaktır.»

Böyle uçarken, Mehmet H. Doğan'ın *Sosyalist Gerçekçilik ve Toplum* üstüne *Politika* gazetesinde yayımlanmış bir yazısıyla karşılaşırız. Yazıda, önce, «son yıllarda edebiyat ku-

ramı üzerinde yerli ya da çeviri kitapların çoğalmasının sevindirici bir olay» olduğu belirtiliyor ve 1976 yılında yayımlanan üç kitabın adı veriliyor: «Seçme yazıları içeren sanatta sosyalist gerçekçilik, yeni dünya; B. Suchkov'un Gerçekçiliğin Tarihi, Bilim Yayınları; ve Bertholt Brecht'in. Sosyalist Gerçekçilik ve Toplum, Günebakan Yayınları». Daha sonra, Brecht'in, «umudumuz çelişkilerimizin içinde yatıyor», cümlesi anılıyor ve Brecht-Lukacs tartışmasında, bir «sentez» varma adına, biri Günebakan Yayınları'nın önsözünden alıntı olmak üzere, üç kere, «tarafsızlık» öneriliyor.

Söz konusu, «son yıllar» olduğuna göre, yayımlanması sevindirici olan kitapların arasına, Lukacs'ın, Fischer'in, ... adını taşıyanları da sokabiliriz. Bu durumda: Lukacs'ın kitabına baktığımızda, onun, Brecht'i, herşeyden önce bir tiyatro yazarı olarak ele alıp, başlangıçtaki tepkisel bir çıkıştan (Lukacs hak da verir bu çıkışa) sonra doğru yola, yani Aristotestetiğine dönmüş bir sanatçı olarak değerlendirdiğini görürüz. Fischer'in Brecht üstüne söyledikleri ise, bu dünyaya Brecht de gereklidir, bilmem kim de, ama hepsinin üstünde Mozart, gibisinden, gerçekten ipe sapa gelmez şeyler. Suchkov'un kitabında, Brecht'in adı, görebildiğim kadarıyla, Aragon, N. Hikmet, vs. türünden bir «ihtilâlcî şair» olarak, bir kere geçiyor. Bir yazar, kendini bütün bu eserlerin yukarıasına koyup, oluşturduklarını gördüğü nicel toplamı sevindirici bulabilir ve Türkiye'de düşünce özgürlüğü olduğuna göre*, bu sevincini kitle haberleşme araçlarıyla yayımlayabilir. İdeolojik planda —*çeşitlilik değil*— farklılık gösteren teorik eserlere eklektik bir yaklaşımda da bu-

*Yukarı kaçan bir dipnot: ya da, kafaların içindeki burjuva ideolojik diktatörlüğü egemenliğini sürdürdüğüne göre...

lunabilir — Selim İleri'nin, *Politika*'da, Suchkov'dan ve Brecht'den söz ettiği birkaç yazısında gördüğüm gibi. M. H. Doğan gibi, Brecht'in metimlerini yayımlayan yayınevinin önsözünde yer alan, Brecht-Lukacs tartışmasında yayıncıların takındıklarını belirttikleri «tarafsızlık» tavrını, kitabı tanıttığı okuyucuya, küçük bir tanıtma yazısı içinde üç kere salık verebilir. Ancak, yayıncılık/tanıtıcılık döngüsü içinde düşünüldüğünde, böyle bir fenomen de özünün açığa çıkarılmasını gerekli kılar.

Brecht, «resmî» bağımlılıklardan hayatı boyunca sakınmış, parti üyesi olmadığı gibi ömrünün sonuna kadar Avusturya yurttaşı kalmış, üstelik Batı'ya yerleşmesine izin verilmediği için zorunlu olarak Doğu'ya yerleşmiş, ama ideolojik mücadelede taviz verilmemesi gerektiği yolundaki Leninist ilkeden bir an bile sapmamış, politik düzeydeki tartışma ve çatışmalar karşısında —kendini bunlardan «soyutlamadan», bunların içinde varolarak— tavrını alırken, aynı zamanda tavizsiz Bolşevik tavrını sonuna kadar korumuş bir yazar. Lukacs'ın hayatında ise, özeleştirilerin ve yeniden-özeleştirilerin izlediği, birden çok politik salınım var. Bu, kendi başına hiçbir şey demek değil tabii; insan, hayatında, değişik politik uğraklardan geçebilir, bu deneyi onun ideolojik oluşumunu da etkiler, ideolojik oluşum da onun politik tavrı alışlarına kendi etkisini uygular ve bu diyalektik süreç, insan toplumsal bir hayvan olarak varolduğu sürece, akışını sürdürür. Ancak, bu sürecin basit bir döngü, kendi içine kapalı bir salınım olması için, evriyen ve devriyen bir süreç olması için, ya da yalnızca doğanın ve toplumun diyalektik tarafından değil, düşüncenin diyalektik tarafından da belirlenen bir süreç olması için, belli ilkelerin bu süreç üstündeki ideolojik üstbelirleniminin gerçekleştirilebilmesi gerekir. Yukarıda sözünü ettiğim Leninist ilke, pratiğin bü-

Birikim 21/47

